

De Thraciërs. Het gouden rijk van Orfeus

Inleiding

Het verdwenen Thracische volk en zijn cultuur zijn voor ons onbekend en raadselachtig. Ze baden in geheimzinnigheid en mystiek. Maar een aandachtige studie van de geschreven bronnen en archeologische vondsten kan onze ogen openen voor de waarden en resten van een grote cultuur, die duizenden jaren geleden een grote rol heeft gespeeld in het ontstaan van de Europese beschaving. De vele Thracische stammen waren gevestigd in een gebied waar reeds tijdens de prehistorie belangrijke beschavingen ontstonden. Voortdurende culturele uitwisseling met de vele buuren in alle windstreken maakten van die streek een belangrijke draaischijf voor het doorgeven van religieuze voorstellingen en kunst, ambachtelijke vaardigheden en landbouwtechnieken. Het was een onophoudelijk geven en nemen. Tegelijk bouwde de Thracische cultuur een zeer typische vormtaal in architectuur en kunst uit. En ze schiep zich een eigen godenhemel, waarvan de vele bewoners elk volgens een aparte ritus werden vereerd en aanbeden.

De vroegste vermeldingen van de Thraciërs vinden we bij de Griekse dichter Homerus. Hij heeft het over de hoge besneeuwde bergen van Thracië, roemt het land als de “moeder der schapen” en de bakermat van snelle paarden. Hij vermeldt de Kikonen van het vasteland en de Sintiërs van het eiland Lemnos als bondgenoten van de Trojanen in de strijd tegen de Acheïsche aanvallers onder leiding van de Mykeense koning Agamemnon.

Orfeus is de bekendste Thraciër. Met zijn zang lokte hij alle dieren en liet ze in een haast paradijselijke rust rond hem vertoeven. De beroemdste legende over deze oudste zanger is zijn tocht naar de Onderwereld, waar hij zijn overleden echtgenote Eurydice weerziet en haar naar de wereld van de levenden wil terugbrengen. Maar door achterom te kijken, breekt hij zijn eerder gegeven woord en verliest hij Eurydice voor eeuwig aan Hades. Een van de beroemdste historische Thraciërs is de gladiator Spartacus, die in de jaren zeventig van de eerste eeuw vóór Christus de naar hem genoemde opstand tegen de Romeinen organiseerde. Zijn figuur is spreekwoordelijk en zijn leven wordt altijd opnieuw behandeld in de letterkunde en de film.

De eerste beschavingen in Europa

Een van de grootste omwentelingen uit de geschiedenis van de mensheid was de “neolithische revolutie”, het begin van landbouw en veeteelt. Vanuit het Nabije Oosten breidde die nieuwe levensvorm zich onophoudelijk uit, via Turkije, de Balkan en de Middellandse Zee naar Europa – drieduizend jaar lang. En ook in de triomftocht van de “neolithische revolutie” die in het latere Thracië in het zevende en zesde millennium vóór Christus plaatsvond, speelden de in het zuidoosten van Europa wonende mensen en de nieuwe sociale eenheden die zich daar vormden, een belangrijke rol als schakels tussen de Balkan en de noordelijke landen. De consolidatie van een bevolking die Thracisch werd genoemd, kan men afleiden uit het archeologisch materiaal uit begraafplaatsen en nederzettingen, dat dateert uit het einde van het koperen en het begin van het bronzen tijdperk ofwel uit het einde van het vijfde en het begin van het vierde millennium vóór Christus. De beroemdste vindplaats die getuigt van de ontmoeting tussen de autochtone bevolking en mensen uit de steppegebieden, is de necropolis van Varna. In enkele van de rond de driehonderd onderzochte graven uit het einde van het vijfde millennium vóór Christus, vonden de archeologen kostbare gouden grafgiften. In de bronstijd (van ongeveer het midden van het vierde tot het einde van het tweede millennium vóór Christus) werden de Thracische staatsvormen geconsolideerd en drukten ze geleidelijk hun culturele en historische stempel op die “draaischijf” tussen Anatolië en het noordelijke Zwarte-Zeegebied en tussen het oostelijk Middellandse-Zeebekken en Centraal- en West-Europa.

Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland

Het mykeense Thracië

In de tweede helft van het tweede en in de eerste helft van het eerste millennium vóór Christus leek de Thracische samenleving opvallend sterk op die van het Mykeense Griekenland. Uit de veranderingen in de maatschappelijke structuur van de gemeenschap en het economisch systeem vloeiden ook herstructureringen in de nederzettingssystemen voort. Zo vindt men nu ook in Thracië versterkte residenties waar heersers huisden die grote gebieden controleerden. De namen van die vorsten en dynastieën kennen we echter niet. Vooral in het gebied tussen de benedenloop van de Donau en de Egeïs, kan de aristocratie haar macht en politieke invloed stabiliseren. Zo werd in de Oudheid een groot deel van de Egeïsche Zee de “Mare Thracium” of Thracische Zee genoemd en stond de Bosporus bekend als de “Thracische Bosporus”, terwijl het schiereiland Gallipolis het “Thracische Cherson” heette.

Door de grote kolonisaties die de Grieken sedert de achtste eeuw vóór Christus uitvoerden op de oevers van de Zwarte Zee, de Zee van Marmara en in de Egeïs, nam de kennis over hun buuren uit het noorden aanzienlijk toe. De Griekse geschreven bronnen maken melding van Thracische stammen die daar reeds in de bronzen tijdperk woonden. Ook op de eilanden Samothracië, Thasos, Imbros en Lemnos, bijvoorbeeld, bestond de bevolking overwegend uit Thraciërs.

Dynastieën van heersers

Herodotus, de vader van de geschiedschrijving, meende dat de Thraciërs het grootste volk waren, na de Indiërs. Ook al werd die opvatting een eeuw later bestreden door de geschiedschrijver Thucydides, die meende dat de Scythen talrijker waren, toch is men verbaasd over het grote aantal Thracische volkstammen waarvan het bestaan in Zuid-Europa en Klein-Azië bekend is. Enige daarvan speelden vanaf het einde van de zesde eeuw vóór Christus een belangrijke rol in de geschiedenis. Zo waren er de Mysiërs, die beschouwd werden als legendarische meesters in lijf-aan-lijf-gevechten, en de Geten die, als Daciërs, pas in het begin van de tweede eeuw na Christus door keizer Trajanus werden overwonnen. De beroemde zuil van Trajanus te Rome getuigt van de veldtocht tegen die sterke tegenstanders. Machtig waren ook de Bessi, die het centrale heiligdom controleerden, dat aan de Thracische Dionysus was gewijd. In de vijfde eeuw vóór Christus werden de Edonen de hardnekkige tegenstanders van de Atheners, terwijl de Bithyniërs in het noordwesten van Klein-Azië, tussen de zesde en de eerste eeuw vóór Christus, een onafhankelijk koninkrijk stichtten, dat de laatste heerser, Nicomedes IV Philopator, in 74 vóór Christus aan de Romeinen vermaakte. Tot de machtigste Thracische koninkrijken ten zuiden van het Balkangebergte behoorden ongetwijfeld de Odrysen. Aan het begin van de Peloponnesische oorlog waren ze bondgenoten van de Atheners. Na een bittere strijd, kon Philippus II van Macedonië het centrum van het land van de Odrysen onderwerpen en hij probeerde het grondgebied door kolonisatie te ontsluiten, onder meer door het oprichten van Philippopolis. Ook de zoon van Philippus, Alexander de Grote, had heel wat moeilijkheden met die stam, die bovendien nauwe betrekkingen onderhield met het Apolloheiligdom te Delphi, alsook met de Perzen, de Illyriërs en de Kelten.

Godenmysteries

In Thracië, het land van Boreas, de god van de wind, werden vooral vrouwelijke en mannelijke natuurgodheden vereerd. Steeds opnieuw treft men er de grote moedergodin aan, die op bergtoppen en in ondergrondse holen huisde. Men noemde haar de Grote Godin, maar ook Kybele, Axiokersa of Bendis (ze werd gelijkgesteld met Artemis, de Griekse godin van de jacht). Even hoog in rang stond Sabazios, die volgens het orfische geloof haar zoon was en die bij de Grieken bekend was onder de naam Zeus-Sabazios. Voor de Thraciërs was hij enerzijds de incarnatie van de zon en werd daarom gelijkgesteld met Apollo, terwijl hij tegelijk Chthonos, de

Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland

aarde, was en dus vergelijkbaar met Dionysus. Naast orgieën, behoorden ook inwijdingen in mysteries tot de cultus van die godheden, die leven schiepen uit de elementen hemel, aarde, water en vuur. Die mysteries en de cultus ervan waren voorbehouden aan koningen en onberispelijke edellieden, terwijl andere feesten ook openstonden voor het gewone volk, dat door zijn deelname onder meer hoopte van alle schuld te worden gezuiverd. Volgens Herodotus vereerden de Thraciërs slechts drie goden: Ares, Dionysus en Artemis. Voor de koningen was echter Hermes de meest vereerde godheid: tegenover hem legden ze hun eed af en van hem beweerden ze af te stammen.

Geloof en ritus

Een belangrijk onderdeel van de Thracische godsdienst is het geloof in de onsterfelijkheid, dat reeds in de zesde eeuw vóór Christus of zelfs nog vroeger bekend was. Herodotus meldt dat de Geten niet geloofden in de dood, maar meenden dat de overledenen naar de god Zalmoxis gingen. Die Zalmoxis was een zoon die geboren werd uit het heilige huwelijk van de Grote Godin met haar zoon Sabazios. Naast Zalmoxis, waren ook Rhesus en Orfeus zonen uit die heilige echtverbintenis. Alle drie golden ze als leraars van vorsten en edelen. De Thracische vorsten zagen zichzelf als rechtstreekse afstammelingen van de goden en werden dan ook ritueel ingewijd in hun ambt als koning-priester. Die inwijdingen gebeurden in de cultusplaatsen van de residenties, maar ook op bergtoppen of in heilige wouden. Daar legde de koning in aanwezigheid van uitgelezen hovelingen de eed af en sprak hij gewijde formules uit, die hem tot zoon en dienaar van de grote moedergodin maakten. Dergelijke formules heeft men teruggevonden in opschriften. De overhandiging van de uiterlijke tekenen van de macht – krans, scepter of rhyton – is onder andere afgebeeld op muurschilderingen en gouden voorwerpen. Typisch was ook het gebruik dat de heerser kostelijke schatten of tekenen van de macht in de aarde begroef, als geschenk voor de godheid op die heilige plaats.

Kunstvaardigheid tussen oost en west

De Thracische kunst heeft een zeer eigen vormentaal, die ook het resultaat is van de vroege en nauwe contacten met het Mykeense Griekenland. Dat geldt meer bepaald voor de architectuur en de metaalbewerking. Maar ook de oosterse culturen hebben in de loop der tijden het Thracische kunsthandschap en de specifieke inhoud ervan op beslissende wijze beïnvloed en op een hoger niveau gebracht. Die invloeden vonden in de post-Mykeense tijd op verschillende manieren hun weg in de Thracische kunstuitingen. Enerzijds kwamen er in het tweede kwart van het eerste millennium vóór Christus Griekse kunstwerken naar Thracië, waarvan de stijl en de motieven onder oosterse invloed stonden – we spreken hier over de zogenaamde “oriëntaliserende periode”. Anderzijds kwamen er Iraanse en Achaemenidische elementen in het Thracische gebied op de oostelijke helft van het Balkanschiereiland. Dat één en ander werd overgenomen in het artistieke vocabularium, was het gevolg van de inval van de Perzische vorsten aan het einde van de zesde eeuw vóór Christus, aan de vooravond van de Perzische oorlogen. Typische Thracische vormen en inhouden zijn vooral tot ons gekomen door de met figuren versierde delen van paardentuig, maar ook door wapens en sierraden. Nabootsing en aanpassingen van zulke en andere voorwerpen vindt men terug in de kunst van Noord-Europese volkeren, meer bepaald bij de Kelten.

Het romeinse en het vroegchristelijke Thracië

Tot de meeste typische monumenten van de Thracische religie behoren de duizenden votief- en grafreliëfs met een afbeelding van de zogenaamde Thracische Ruiters of Thracische Heros. De cultus van deze anonieme halfgod als “jager te paard” bloeide vooral in de Hellenistische en Romeinse tijd. In de oude Romeinse provincies Moesia Superior en Moesia Inferior vindt men

Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland

veel voorbeelden daarvan uit de eerste tot de vierde eeuw na Christus. Maar er zijn ook afbeeldingen van Grieks-Romeinse goden bewaard gebleven, die onder andere namen eveneens in het Thracische pantheon bekend waren, zoals Ares-Mars, Zeus-Jupiter, Hermes-Mercurius, Aphrodite-Venus en Dionysus. Eén ding konden al die machtige goden echter niet tegenhouden, namelijk de zegetocht van het christendom. Het nieuwe geloof drong redelijk vroeg door in het Thracische gebied. Denken we slechts aan de apostel Paulus, een van de eersten die de christelijke leer in Thessalonica verkondigde. Het christendom vond ook snel zijn weg naar Philippopolis, in de vallei van de Stoema, aan de Thracische Zwarte-Zeekust, in Byzantium (Constantinopel/Istanboel) en in andere steden aan de zuidelijke kust van Thracië.

Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland
Friedrich-Ebert-Allee 4, 53113 Bonn
Presse
Telefon 0228-9171-204/5/6 Telefax 0228-9171-211
www.bundeskunsthalle.de / E-Mail: majer-wallat@kah-bonn.de